

Claude Lévi-Strauss ja 20. vuosisadan perintö – universaalin ihmiskuvan löytäminen

■ Ollimatti Peltonen

Ranskalainen antropologi Claude Lévi-Strauss (1908–2009) syntyi 20. vuosisadan alussa maailmaan, jota hallitsivat Euroopan siirtomaavallat ja joka uskoi läntisen kulttuurin yliveraisuuteen ja loputtoman teknologisen edistyksen autuuteen. Hän syntyi ”vanhaan sivistyneeseen Eurooppaan”, maailmaan ennen suurten sotien aikakautta, ja hän kuoli lähes 101-vuotiaana maailmassa, joka oli nähnyt eurooppalaisten imperiumien asteittaisen vajoamisen toisen luokan suurvalloiksi. 1900-luvun aikana Lévi-Strauss näki ennennäkemättömien sotien aikakauden ja ymmärsi läntisen edistysajattelun toteutuneet ja toteutumattomat uhkakuvat. Hän kuoli Euroopassa, joka oli pakotettu luopumaan ylimielisestä ihmiskuvastaan ja näkemään maailman muut kulttuurit kunnioittavasti. Lévi-Strauss ei ollut ainoastaan todistamassa vanhojen ajatusrakenteiden luhistumista. Omasta tieteellisen ajattelun nurkkauksestaan hän orkestroi 20. vuosisadan merkittävintä muutosprosessia, uuden ihmiskäsityksen läpimurtoa länsimaissa.

Claude Lévi-Strauss kasvoi Pariisin hienosto-kaupunginosassa ja opiskeli menestyksekkäästi filosofiaa Sorbonnessa. Varsinaista filosofia hänestä ei tullut, sillä 1920-luvun Ranskassa vallalla olleet filosofiset suuntaukset, moralismi ja utilitarismi, tuntuivat hänestä liian itse-riittoisilta. Muutaman vuoden ajan Lévi-Strauss opetti lukioissa, etsien samalla tieteellistä kotiaan, kunnes antropologia vei hänet mennessään. Nuori Lévi-Strauss kertoo ”visioineensa mielessään keinoa yhdistää ammatillinen koulutus ja seikkailunhalu.” Tähän tarpeeseen vastasi sosiologian professori Sao Paolon yliopistossa, jossa hän vietti vajaat viisi vuotta ennen toisen maailmansodan syttymistä.

1930-luvulla Brasiliassa Lévi-Strauss jalkau-

tui tutkimaan Amerikan alkuperäisasukkaiden elämää. Intiaanien parissa vietetty aika syvensi hänessä arvostusta intiaanikulttuureihin sekä vahvasti varauksellisuutta läntisen maailman kulttuurisia saavutuksia kohtaan. Amazonin viidakossa tehdyt havainnot johtivat tutkimuksiin, joiden johdosta häntä voidaan sanoa modernin antropologian isäksi. Sitten syttyi toinen maailmansota, mikä epäilemättä edelleen syvensi pessimismää ”sivistynyttä” länttä kohtaan. Lévi-Strauss värväytyi Ranskan armeijaan, mutta Vichyn Ranska ei hyväksynyt opettajan virkaan juutalaista, ja hänen täytyi lopulta paeta natsimiehitystä New Yorkiin.

Tristes tropiques

1950-luvun maantiedon oppikirjat ovat rotuhygieenisine sävyineen joko huvittavaa tai järkyttävän rasistista luettavaa. Vielä sotien jälkeen suomalaisellekin nuorisolle opetettiin tieteellisinä faktoina mustien älyllistä heikkoutta valkoiseen rotuun nähden. Koulukirjojen Afrikan kuvauksissa eurooppalaiset esiintyivät kehityksen ja ratkaisujen tuojina. Joskin afrikkalaisen ”rodun” todettiin olevan ”musikaalisesti lahjakasta ja hauskaa”. Nykyään tällainen ajattelu nähdään paitsi tietämättömänä, myös asenteellisenä vihamielisyytenä. Ajallinen etäisyytemme tuohon vanhaan rotuopilliseen paradigmaan on kuitenkin vain muutama vuosikymmen. Jokin muutti käsityksemme ”roduista.” Vaikka tieteellisen paradigman muuttamista ei voi laskea kenenkään yksilön ansioksi, Lévi-Straussin kontribuutio tähän muutokseen on kiistaton.

Levi-Straussin antropologiset tutkimukset mursivat tieteellisiä myyttejä. Amerikan alkuperäiskansoihin perustuneiden havaintojen pohjalta hän todisti, että kaikki ihmiset ovat

keskenään intellektuaalisesti tasa-arvoisia. Tutkimustuloksiaan hän julkaisi teoksissa *Race et histoire* (1952), *Tristes Tropiques* (1955) ja *La Pensée Sauvage* (1962).

Tuolloin hyväksytyin näkemyksen mukaan teknologisesti alkukantaiset yhteisöt olivat älyllisesti köyhiä ja niiden toiminta perustui välittömien tarpeiden, kuten nälkä ja suoja, tyydyttämiseen. Lévi-Strauss väitti, että ”primitiivisen” ihmisen mentaaliset rakenteet, vaikkakin käsitteellisesti erilaiset, ovat yhtä rikkaat, käytännölliset ja tieteelliseen teoretisointiin kykenevät kuin ”sivistyneen” ihmisen. Lévi-Straussin teesin mukaan ei ole olemassa alkukantaista ja modernia mieltä, pelkästään ”mieli itsessään”, joka sisältää riittävät ajattelun välineet, joiden avulla ihminen niin Malissa kuin Pariisissakin kehittää sosiaalisia järjestelmiä loogisesti ja järjestelmällisesti. Ihmisen yksinkertainen pyrkimys luoda ”järjestystä epäjärjestykseen” on nähtävissä yhtä lailla niin primitiivisessä magiassa kuin länsimaisessa tieteessä.

Lévi-Strauss ei vastustanut edistystä, mutta vastusti uskomusta, jonka mukaan on olemassa vain yhden kaltainen edistys, länsimainen eurooppalaiseen arvomaailmaan kietoutunut menestyksen käsikirja. Eurooppalainen käsitys edistyksestä on perustunut tieteellisiin ja materiaaliin saavutuksiin, kuten matematiikkaan ja arkkitehtuuriin, tai jatkuvaan pyrkimykseen muuttaa jokin organismi paremmin toimivaksi, tehokkaammaksi. Koska ns. primitiivisillä yhteisöillä ei ollut vastaavaa edistys-käsitettä, heidän kulttuurinsa ajateltiin olevan älyllisesti syväjäädytetty säilymään ennallaan sukupolvesta toiseen. Lévi-Strauss taisteli tällaisia ennakkoluuloja vastaan. Kaikilla kansoilla oli arvomaailmansa ja historiansa, jonka länsimainen historiankirjoitus oli eristänyt marginaaliin, yhdistämällä sen osaksi omaa, yhtä maailmanhistoriaansa.

Strukturalisti

Lévi-Straussin johtama taistelu oikeudenmukaisen, ymmärtävän ja laajakatseisen maailmankatsomuksen puolesta lepäsi vankan tieteellisen teorian perustalla. Tuo teoria oli strukturalismi. Strukturalistisen teorian mukaan yksilön ajat-

telun mahdollisuudet ovat alistetussa asemassa yhteiskunnallisten järjestelmien rakenteisiin nähden. Näin ollen ihmistieteiden tehtävän on paljastaa ne järjestelmän mekanismit, jotka määräävät sosiaalisen elämän ilmiöitä.

Lévi-Strauss oppi strukturalistisen ajattelutavan kielitieteilijä Ferdinand de Saussuren oppilailta, jotka olivat alkaneet etsiä puheen merkityksiä ja kehittymistä kulttuurin alkuperästä. Strukturalistisia kielitieteilijöitä eivät kiinnostaneet yksittäisten sanojen merkitykset itsessään vaan ne rakenteelliset mallit, jotka mahdollistavat puheen muodostumisen. Lévi-Strauss jatkoi kielitieteilijöiden projektia yhteiskuntatieteeseen. Kielen lisäksi hän liitti siihen järjestelmään, jonka sisällä yksilön sosiaalinen maailma syntyy, musiikin, taiteet, rituaalit, myytit, uskonnon, kirjallisuuden, ruoanlaiton ja sukulaisuussuhteet. Ihminen astuu luonnollisesta kulttuuriseen vaiheeseen, kun hän kasvaa näihin järjestelmiin.

Strukturalistisella maailmankatsomuksella oli myös opponenttinsa. Lévi-Strauss heittäytyi 1960-luvulla kuumaan tieteelliseen debattiin toisen aikakautensa kirjallisen jättiläisen, Jean-Paul Sartren, kanssa. Sartren eksistentiaalisen filosofian mukaan ihminen on vapaa olento, joka jatkuvilla ja välttämättömillä valinnoillaan muuttaa yhteiskunnallista todellisuutta. Lévi-Straussin strukturalistisen toimintakäsityksen mukaan ihminen ei tee vapaita, itsenäisiä valintoja. Rakenteet valitsevat ihmisen. Yhteiskunnan tiedostamattomat rakenteet luovat perustan kaikelle inhimilliselle toiminnalle. Lévi-Strauss pyrki osoittamaan, että ”ihmiset eivät operoi myyteissä, vaan myytit operoivat ihmisten mielissä, ilman että he ovat tietoisia niistä”. Vastakohtana Sartren lanseeraamalle lauseelle ”ihminen on tuomittu vapauteen”, strukturalistien mielestä rakenteet olivat ikään kuin tuominneet ihmisen, joka oli pakotettu kokemaan ja näkemään maailma tietyllä tavalla.

Tämä strukturalistisen ja eksistentiaalisen ihmiskäsityksen välillä käyty väittely osoittautui kaiken kaikkiaan tieteen kannalta hedelmälliseksi, sillä Lévi-Straussin ja Sartren parrasvaloihin nostama kysymys ihmisestä yhteiskunnallise-

na olentona inspiroi monia nuorempia aukto-reita, jotka valitsivat ”puolensa”. Lévi-Straussin strukturalismi vaikutti lopulta keskeisesti mm. Michel Foucaultin myöhempään 1970-luvun klassikkotutkimuksiin *Surveiller et punir (Tarkkailla ja rangaista)* sekä *Histoire de la Sexualité (Seksuaalisuuden historia)*.

Globalisaation suunnannäyttävä

Ranskan ulkoministeri Bernard Kouchner sanoi vastikään Lévi-Straussista: ”Aikakaudella, jolla yritämme arvioida globalisaation merkitystä ja tavoitteita rakentaaksemme reilumman ja humanimman maailman, toivoisin Claude Lévi-Straussin universaalien ajatusten kaikuvan vahvemmin.” Kouchnerin mukaan Lévi-Straussin propagoima maailmakuva palvelisi käyttökelpoisena välineenä globalisaation nykyisen suunnan arvioimisessa ja muokkaamisessa. Mil-laiseen globalisaatioon hänen ajattelunsa sitten ohjaisi?

Lévi-Straussin kulttuurikritiikki länsimais-ta massasivilisaatiota kohtaan oli ilmeinen. Hän ei kuitenkaan yksipuolisesti asettunut vastustamaan läntistä kulttuuria. Ennemmin hän ohjasi yleinen humanistinen pyrkimys ymmärtää maailman ”kaikkia” kulttuureja. Sitä paitsi moderni länsimainen yksikulttuurisuus olisi ihmiskunnan kannalta kohtalokasta. Lévi-Strauss uskoi, että ihmiskunta oli historiansa aikana mennyt eteenpäin nimenomaan kulttuurien välisten liittojen, kulttuurivaihdon välityksellä.

Lévi-Straussin ajattelumallissa globalisaatio olisi siis tervetullut ja arvokas päämäärä, jos sillä pyrittäisiin kulttuurien väliseen keskinäiseen ymmärrykseen ja vuoropuheluun, mutta läntisen maailman edistysajattelun istuttaminen maailman kaikkiin yhteiskuntiin ja jatkuvan talouskasvun ehdoilla toteutettava globalisaatio eivät sitä olleet. Tämän vuoksi Lévi-Strauss suhtautui kriittisesti jopa kolmannen maailman auttamiseen. Hän katsoi, että sen avulla yritetään syöttää kolmannelle maailmalle lännen arvot ja hyvinvointikäsitys.

Suuren tiedemiehen kuolema on väistämättä menetys tiedeyhteisölle, mutta satavuotiaan tie-

demiehen kuollessa ei katoa ainoastaan hänen neroutensa. Samalla kuolee osa menneitä maailmaa, joka on auttamattomasti jäämässä kaukaiseksi kirjallisten fragmenttien historiaksi. Tieteen paradigmat, arvot ja aatteet, jotka vielä sata vuotta sitten olivat olemassa kiveen hakattuina ja ikuisina, maatuvat nyt niiden kanssa, jotka ne aikoinaan mursivat.

Arvostetussa Ranskan Akatemiassa on Lévi-Straussin kuoleman jälleen tuoli vapaana. Sille riittää varmasti istujia. Kansainvälisessä tiedeyhteisössä jäi niin ikään tuoli vapaaksi analyyttiselle ja nykyisiä paradigmoja tuulettavalle tutkijalle. (Jotta lastenlapsemme saisivat puolestaan nauraa meidän oppikirjoillemme ja niiden ”tieteellisille” uskomuksille.) Kuka ottaisi Lévi-Straussin paikan sillä tuolilla?

Kirjallisuutta

- Keck, Frederick. *Claude Lévi-Strauss et la pensée sauvage*. Paris, 2004.
- Lévi Strauss, Claude. *Race et Histoire*. Paris 1952. (Suom. Jussi Träskilä, *Rotu, historia ja kulttuuri*. Gaudeamus 2004).
- Lévi-Strauss, Claude. *Tristes tropiques*. Paris 1955. (Suom. Ville Keynäs. *Tropiikin kasvat*. Loki 1997).
- Lévi-Strauss, Claude. *La pensée sauvage*. Paris 1962.
- Leach, Edmund. *Lévi-Strauss*. (Suom. Arto Kytöhonka, Tammi, 1970.

Kirjoittaja on filosofian maisteri, joka tekee Tampereen yliopistossa väitöskirjaa 1800-luvun tieteen historiasta ja pariisilaisista tiedeyhteisöistä.